

Mehmet Asım Us (1884-1967)

Gazeteci, yazar ve siyasetçi.

Mehmet Asım Us

Us kardeşlerin en büyüğü olarak bilinen Mehmet Asım (Us), 1884'te (Rumi 1300) Aydın (İzmir) Vilayeti'nin Saruhan (Manisa) Sancağına bağlı Gördes İlçesi'nde dünyaya gelmiştir. Gördes tacirlerinden saatçi olan babasının adı Hacı Hasan Hulusi, annesinin adı ise Sıdıka Hanımdır. Bu evlilikten beş çocukları olmuştur. İki kız olan (Zarife Kadayıfçı ve Zübeyde Çiçekoğlu) bu çocukların üçü erkektir. 1889'da yakın dönem düşünce dünyası ve Türk basın tarihinde önemli izler bırakmış olan İsmail Hakkı (Hakkı Tarık Us) "Anayasal ve Parlamenter Romantizmin" zirve yaptığı iki Meşrutiyet arasının istibdatçı döneminde dünyaya gelmiştir. En küçük kardeşleri olan Hasan Rasim ise 1903'te doğmuştur.

İlköğrenimini Gördes'te, ortaokulu Beşiktaş Askeri Rüştiyesinde lise öğrenimini de Vefa İdadisinde "pekiyi" derece ile tamamlamıştır. Lise yıllarında Türkçe-Fransızca öğretmeni aynı zamanda müdür yardımcısı olan -ileride Tanin gazetesinin editörlüğünü üstlenen- Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'in talebesi olmuş ve onun güvenini kazanmıştır. Liseyi bitirdikten sonra bir imtihan ile devletin idari ve siyasi teşkilatında kullanılmak üzere memur yetiştirmek için kurulan Mektebi Mülkiye'ye girmiştir. II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine rağmen hiçbir siyasi teşekkül içinde yer almamış Mülkiye Mektebi'nin özgürlükçü ve zengin bir kütüphane ortamı kendisine bol bol kitap okuma imkânı sağlamıştır. Mülkiye' de Osmanlı Devleti'nin son dönem politikasına yön vermiş olan İbrahim Hakkı (Sadrazam) ve Emrullah Efendi (Maarif Nazırı) gibi bilge kişilerin öğrencisi olmanın yanı sıra Tefik Fikret gibi çağının en üst düzey düşünürlerinin etkilediği bir ortamda yetişmek, ona yepyeni ufuklar açmıştır.

Anılarında Mülkiye yıllarına dair not düşerken edebi eserleri okumaya çok düşkün olduğunu, II. Abdülhamit'in yasaklı saydığı Namık Kemal ve Abdülhak Hamit'in eserlerini okula götürmekten çekinmediğini anlatmıştır. Asım Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul ayağının Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey tarafından örgütlenmesine tanıklık etmiş ve bu cemiyetin içinde yer almamışsa da onun kuruluş felsefesini öğrencilik yıllarındayken benimsemiştir. Mülkiye Mektebi'nden 9 Temmuz 1907 tarihinde "iyi" derece ile mezun olmuştur. Mezun olduktan iki ay sonra Ziraat Bankası Piyango Kalemi Kâtipliğine atanmış ve bir yıllık tecrübesi sonrası idareci olmuştur. İkinci Meşrutiyet'in yürürlüğe girdiği bir zamanda yani 1908'in Eylül'ünde İzmir Vilayeti Maiyet memurluğunda stajını tamamlamıştır. Bu sırada 31 Mart Vakası (13 Nisan 1909) ve ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından II. Abdülhamit'in Selanik'e sürgüne gönderilişine tanık olmuştur. Kısa bir süre Gördes'te kaymakam vekilliği yaptıktan sonra 14 Eylül 1909'da Elmalı Kaymakamlığına atanmıştır. Daha bir yılını doldurmadan Konya Tetkik Komisyonunun kararı ile kadro dışı bırakılmış ve

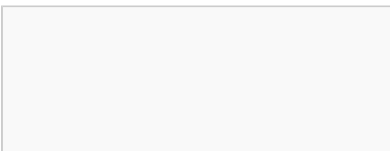
1910'da görevinden istifa ederek İstanbul'a gelmiştir.

Rüştiyelere erkek öğretmen yetiştirmek için Sultan Abdülmecit tarafından açılan İstanbul Darülmuallemi'ne edebiyat, hukuk bilgisi ve ahlak dersi hocası olmuştur. Ek olarak Türk modernleşmesine büyük katkısı olan Fransa'dan örnek alınarak kurulan Galatasaray Mekteb-i Sultanisi ve Üsküdar İdadisinde Türkçe öğretmenliği yapmıştır. İstanbul'a geldikten sonra öğrencilik yıllarından beri büyük özlem duyduğu gazetecilik hayatına, İttihat ve Terakki'nin resmi yayın organı olan Tanin gazetesinde tercüme yaparak başlamıştır.

İkinci Meşrutiyet'in getirmiş olduğu özgürlük ortamı ve havası Osmanlı aydınlarını etkilediği gibi doğal olarak Hüseyin Cahit'in de düşün dünyasında büyük değişikliklere yol açmıştır. Meşrutiyet'in ilkelerini yaşatıp savunacak olan yazarları gazetesinde görmek istemiştir. Bu bağlamda Abdülhak Hamit'in ünlü kahramanlarından etkilenerek yazılarına "Tarık" imzası atan Asım Bey, edebi ve mizahi güçlü olan, geniş kitlelerin beğenisini kazanan yazılarını karikatürize ederek haftada üç dört gün Tanin gazetesindeki "Dereden Tepeden" adlı köşesinde okuyucu ile buluşturmuştur. Parantez içinde belirtmek gerekirse "Tarık" imzasını daha sonra kardeşi İsmail Hakkı'ya bırakmıştır. Yazılarını kaleme alırken diğer yazarlardan farklı bir yöntem izleyerek belgelere dayalı yazmış ve dönemin siyasi olaylarına, polemiklerine dâhil olmadan düşüncelerini yazılarında ifade etmiştir.

Edebi ve siyasi mizah yazıları ile İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin siyasetini ve psikolojisini tahlil etmiş dönemin ünlü şahsiyetlerini, isim vermeden inceden inceye alaya almıştır. Yazılarında, çizdiği portrelerde ince ve kıvrak zekâsını görmek bu şekilde mümkündür. 3 yıl sonra sağlığı ile ilgili büyük sıkıntılar yaşamış, Balkan Savaşlarının hüküm sürdüğü 1913 yılının Ekim'inde gazetecilik ve öğretmenlik mesleğine kısa bir ara vererek tedavisi için İsviçre'nin Davos şehrine gitmiştir. Davos Sanatoryumunda bir yıl tedavi gördükten sonra Nisan 1914'te yurda dönmüş ve Mayıs 1914'te Maliye Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü 2. Mümeyyizliğine atanmıştır. Bir yandan çalışmış bir yandan da boş zamanlarında dilci Ahmet Cevdet ile ilkokulun her kademesinde okutulmak üzere beş ciltlik okul kitabı yazmıştır.

1914 yılının sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girmiş ve farklı cephelerde savaşmaya başlamıştır. Asım Bey, savaşın sürdüğü yıllarda Ahmet Emin (Yalman) Bey'in Başyazarlığını üstlendiği "Sabah" gazetesinde yazılar yazmıştır. Ahmet Emin, savaşın genel durumunu öğrenmek üzere Almanya'ya gittiği zaman yaklaşık bir buçuk ay gazetenin başyazarlığını üstlenmiştir. Bu şekilde başlayan arkadaşlık kısa zamanda dostluğa dönmüş ve savaşın getirdiği ekonomik zorluk iki dostun el ele vererek bir İstanbul gazetesi çıkarmalarına vesile olmuştur. Gazeteye isim bulma telaşı uzun sürmüştür. Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti basından korkuyor ve yeni bir gazetenin çıkmasına kolay kolay izin vermiyordu. Matbuat Müdürlüğü, kendilerinin çıkarmak istedikleri "Haber" gazetesi yerine, 1857'de Filip Efendi tarafından çıkarılan ve imtiyaz hakkı kalmamış eski ve saygın bir gazete olan "Vakit" ismini önermişti. Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı karşısında küçük bir basımevi kiralanarak işe başlamışlardır. Vakit'in ilk sayısı Birinci Dünya Savaşı sürerken 22 Ekim 1917'de çıkmıştır. Yalman ilk yazısında, "adı eski, fakat kendi yeni olan gazetemiz bugünkü sahiplerinin elinde buldukça, temiz ve lekesiz kalacak, memleket menfaatlerinin ve gazetecilik sevgisinin aydınlığın içinde saf ve samimi yayınlar yapacaktır." ifadelerine yer verirken Mehmet Asım, "Artık İstanbul halkını büyü tutmaz, herkes eskisinin tersini giyiyor. Bizde yeni bir isim alıp eskitmektense, Vakit diye eski bir isim almayı, harbin iktisadi havasına daha uygun bulduk" diye not düşmüştür.

(22 Ekim 1917 tarihli Vakıf gazetesinin ilk nüshası)

Asım Bey, Milli Mücadelenin haklılığını ve hukuksal boyutunu, İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletlerinin baskı ve sansür uygulamalarına rağmen dünya kamuoyuna duyurmayı bir görev olarak görmüştür. Anadolu'da elde edilen zaferleri halka duyurduğu gibi Yunan ordusunu ve İtilaf Devletlerinin acizliğini manşet yapmış ve onları gazetesinin baş sayfasında karikatürize ederek onlarla alay etmiştir. İstanbul gazetelerinin -Nemrut Mustafa Divan-ı Harp Mahkemesince- baskı altına alındığı, memleketi satma kararını veren Şuray-ı Saltanatları övdüğü o talihsiz ve kara günlerde "Vakit" bir ümit güneşi olmuştur. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgali ve sonrası Mebusan Meclisi'nin kapatılması ile ittihatçılığa yakın ve itilafçılara yönelik olumsuz tutumu nedeni ile İngilizler tarafından Ahmet Emin, Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Bunun üzerine Vakit'in bütün sorumluluğu Asım Bey'e kalmıştır.

Milli Mücadeledeki yararlıklarından ötürü Büyük Taarruz sonrası gazete gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Türk ordusu İzmir'e girdikten sonra 10 Eylül 1922 tarihinin sabahı Akşam'dan Falih Rifki (Atay), İkdam'dan Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ile birlikte üç gazeteci şehre ilk giren alayın kumandanı Binbaşı Şerafettin Bey'in refakatinde İzmir'in kordon boyunda ilerlerken şehirden yükselen yangına tanık olmuşlardır. Halide Edip (Adivar) Hanım'ın başkanlığında Yunan ordusunun, Rum ve Ermenilerin yaptıkları mezalimleri incelemek üzere Asım Bey'in ve yukarıda adı geçen gazetecilerin yer aldığı bir tetkik heyeti oluşturulmuştur. İzmir'den Bursa'ya kadar yapılanlar belgeleri ile birlikte dört yazarın görüşü neticesinde "İzmir'den Bursa'ya" adlı kitapta toplanmıştır.

Lozan görüşmeleri kesintiye uğradıktan sonra 18 Mart 1923'te Ahmet Emin gazeteden ayrılmış bundan sonra gazeteyi Hakkı Tarık ve en küçük kardeşi Hasan Rasim ile çıkarmıştır. Lozan görüşmelerinin ikinci kısmına gazetesini temsilen katılmıştır. İsviçre'deki izlenimlerini yaşanan sıkıntıları, sulhun imzalandığı günü gazetesine detaylıca aktarmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte gazetesinde Atatürk'ün ilkelerine, inkılaplarına ve yeni rejime sahip çıkan yazılara genişçe yer vermiştir. Yeni rejimin İstanbul'daki en önemli temsilcisi olmuştur. Asım Bey, 1927'de üçüncü dönem TBMM için yapılan seçimlerde Meclis'e Artvin mebusu olarak girmiş ve mazbatasını 14 Kasım 1927'de onaylanmıştır. Bu süreçte Teşkilatı Esasiye Komisyonu'nda yer almıştır. Mebus olduktan sonra da gazetecilik mesleğini sürdürmüştür.

Cumhuriyet'in öncü kadrolarına yakın olan Asım Bey ve gazetesi âdete Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ve hükümetin sözcüsü haline gelmiştir. Zira Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kurulacağını 9 Ağustos 1930'da ilk açıklayan Asım Bey'in Vakıf gazetesi olmuştur. Bu haber Atatürk tarafından Asım Bey'e dikte edilmiştir. Asım Bey, iktidara muhalif olan SCF'yi, kadrolarını ve tabanını gazetesindeki köşe yazıları ve manşetleri ile eleştirmiştir. Yeni partiye rağmen

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk) ve Başbakan İsmet (İnönü) Paşa'ya bağlılığını sürdürmüştür. 25 Nisan 1931'de yapılan TBMM dördüncü dönem genel seçimlerinde Artvin mebusu olarak Meclis'te yer almıştır. 22 Mayıs 1932'de İsmet Paşa ile İtalya'ya gidecek heyet arasında yer almıştır. Asım Bey, buradaki izlenimlerini gazetesinde yayımlamıştır. İsmet Paşa'nın güvenini kazanmış ve her daim politikasını desteklemiştir.

Asım Us, Atatürk'ün dilde başlattığı sadeleştirme çabalarına uyarak gazetesinin adını "Kurun" olarak değiştirmiş ve gazete 1939'da tekrar "Vakit" adını almıştır. Bu sırada Meclis içerisinde ve dışarısında aktif siyaset izleyerek görüşlerini raporlar halinde Meclis'e ve gazetesine aktarmıştır. 8 Şubat 1935'te yapılan TBMM beşinci dönem genel seçimlerinde Çoruh mebusu olarak Meclis'te yer almıştır. 1935 yılının Temmuz'unda Genel Başkanlığını Falih Rıfkı Atay'ın üstlendiği Beyoğlu'nda kurulan İstanbul Basın Kulübü'ne üye olmuştur. 1935'te İkinci Dünya Savaşı'na doğru giden süreçte Almanya'ya gitmiş ve Hitler ile görüşme imkânına sahip olmuştur. 1936'da da Yugoslavya'ya seyahat etmiş, izlenimlerini gazetesine aktarmış ve küçük bir el kitapçığında toplamıştır. Bir yıl sonra da İsmet İnönü'nün Yugoslavya seyahatine katılmıştır. 16 Haziran 1936'da Bükreş'te toplanan Balkan Basın Kongresi'nde verilen karar sonucu Ankara'da "Balkan Basın Birliği Türk Komitesi" kurulmuş ve bu kuruluşa üye olmuştur. Hatay meselesinin Cenevre'ye taşındığı, Türkiye ile Fransa arasında gerginliğin arttığı bir dönemde Atatürk, Asım Us'u Dolmabahçe Sarayı'na davet etmiştir. Atatürk, Hatay meselesi hakkında makale yazmaya karar vermiş ve bu yazıların "Kurun'da" çıkmasını istemiştir. Atatürk'ün dikte ettiği yazılar Asım Us imzası ile 22 Ocak 1937'den 27 Ocak'a kadar beş gün arkaya çıkmıştır.

Atatürk'ün ölümünden sonra da İsmet İnönü'ye yakın olmuş ve politikalarına destek vermiştir. 26 Mart 1939'da yapılan TBMM altıncı dönem genel seçimlerinde Çoruh mebusu olarak Meclis'te yer almıştır. 1947'de Yunus Nadi Mükâfatı jüri üyesi olmuştur. Çok partili yaşama geçileceği zaman Demokrat Parti'nin kurulmasına taraf olmadığı gibi Cumhuriyet Halk Partisi'nin her politikasını doğru bulmuş ve bu yönde makaleler yazmaya devam etmiştir. Yedinci ve sekizinci dönemlerde Çoruh'tan mebus seçilen Asım Us'un 23 yıllık parlamento hayatı 14 Mayıs 1950 genel seçimleri ile sona ermiştir. Fransızca bilen, Kamuran Hanım ile evli olup, Hasan Ragıp adında oğlu olan Asım Us, 11 Aralık 1967'de Söğütlüçeşme'de Hal binasının yanında geçirdiği trafik kazasında aldığı yara ile beyin kanaması sonucu ölmüştür.

Karikatür, Mekâtib-i İptidaiyede Tahrir Dersi Nasıl Tedris Edilmeli, Ameli Kitabet, Malumat-ı Kanuniyye, Anadolu Yavrusunun Kitabı, Müntehab. Çocuk Şiirleri: Devre-i Ula, Cehar Sahir (Erozan) ile birlikte, Yugoslavya'da Seyahat Notları, Londra Seyahati İntibaları, İstanbul'dan Çoruh'a, Son 150 Yılın Tarihi: Tanzimat Paşaları, Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Asım Us'un Hatıra Notları: 1930'dan 1950 Yılına Kadar Atatürk ve İsmet İnönü Devirlerine Ait adlı yapıtları vardır.

Volkan PAYASLI

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0, Yer no: 76.499.16.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1, Yer no: 6.38.1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yer: Y.PRK.MK.1-8, Belge Tarihi: H-21-11-1295.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-6, D-54, F15-11.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-IV-18-D-74-1-29.

Taha Toros Arşivi, Dosya No: 37.

Taha Toros Arşivi, TT561750.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet, 13 Aralık 1967.

Cumhuriyet, 22 Haziran 1947.

Milliyet, 12 Aralık 1967.

Vakit, 4 Eylül 1927.

ADIVAR, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihani**, Can Yayınları, İstanbul 2017.

AĞAOĞLU, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

AKBAYAR, Nuri, KOLOĞLU, Orhan, **Gazeteci Bir Aile Us'lar**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1996.

ATAY, Falih Rıfki, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007.

"Balkan Basın Birliği Türk Komitesi Kuruldu", **Cumhuriyet**, 5 Birincikanun 1936.

BAYKAL, Hülya, **Türk Basın Tarihi (1831-1923)**, Afa Matbaacılık, 1990.

BAYRAK, Orhan, **Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)**, Kül Yayınları, İstanbul 1994.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 2. Cilt (1941-1960), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman, **Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar**, Hür Türkiye Dergisi Yayınları, İstanbul 1962.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seferi", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C XXII, S 2, Aralık 2007, s.30-31.

ÇETİNKAYA, Doğan, "Hüseyin Cahit Yalçın", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C 3, İstanbul 2007, s.314-329.

GEZGİN, Hakkı Süha, "Vakit'in Yıldönümünü Kutlarken", **Vakit**, 22 Ekim 1946.

GEZGİN, Hakkı Süha, **Edebi Portreler**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.

İNÜĞÜR, Nuri, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, Der Yayınları, İstanbul 1988.

"İstanbul'da Bir Basın Kulübü Kuruluyor", **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1935.

KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri, **Vatan Yolunda**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, **Babiali**, Cilt 19, Büyük Doğu Yayınları, 1999.

KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Basın**, İletişim Yayınları, Ankara 1992.

KUTAY, Cemal, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

“Mehmet Asım, “Fethi Bey’e Cevap”, **Vakit**, 9 Eylül 1930.

Mehmet Asım, “Sulhu Nasıl İmzaladılar?”, **Vakit**, 29 Temmuz 1923.

Mehmet Asım, “Yeni Muhalif Fırka”, **Vakit**, 9 Ağustos 1930.

MÜCELLİDOĞLU, Ali Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Cilt 3, Mars Matbaa, Ankara 1968.

OKYAR, Fethi, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Hatıraları**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2017.

OKYAR, Osman, SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Atatürk, Okyar, Çok Partili Türkiye**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

ORAL, Fuat Süreyya, **Türk Basın Tarihi (1919-1965)**, Cilt 2, Yeni Adım Matbaası, Ankara 1968.

ÖZBEY, Mustafa, vd., **Mütareke Dönemi Basını**, Minel Yayınevi, Ankara 2016.

ÖZTOPRAK, İzzet, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, İş Bankası, Ankara 1981.

ÖZTÜRK, Salahattin, vd., “Hakkı Tark Us”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 42. Cilt, İstanbul 2012.

Parlamento Tarihi, C 2,D 4, (1931-1935), s.66.

Parlamento Tarihi, C 2,D 5, (1935-1939), s.179.

Parlamento Tarihi, C 3,D 8, (1946-1950), s.309.

Parlamento Tarihi, C 5,D 6, (1939-1943), s.181.

Parlamento Tarihi, C 5,D 6, (1939-1943), s.79; 3.

PAYASLI, Volkan, “Asım Us ve Vakit: Millî Mücadele Yıllarına Dair Genel Bir Değerlendirme (1919-1920)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXVI, S 102, 2020, s.206.

“Seyahat Notları”, **Cumhuriyet**, 25 Birinciteşrin 1936.

ŞİMŞİR, Bilal, **Lozan Günlüğü**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012.

TBMM Albümü, C 1, (1920-1950), s.136.

TBMM Albümü, C 1, (1920-1950), s.136.

TBMM Zabıt Ceridesi, C I, D III, 14 Kasım 1927, s.29.

TOPUZ, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basını**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.

US, Asım, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, Kitabevi, İstanbul 2012.

US, Asım, **Hatıra Notları**, Kitabevi, İstanbul 2012.

UYSAL, Zeynep, **Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi**, İstanbul Basım Kurumu Tesisi, İstanbul 1991.

Üçüncü Dönem Tercüme-i Hal Varakası.

“Vakit Nasıl Hazırlanır”, **Vakit**, 22 Ekim 1946.

VARLIK, Bülent, “Mütareke ve Millî Mücadele Basını”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, 5. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, Cilt 1 (1888-1922)**, İstanbul 1997.

YETKİN, Çetin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.

02/06/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-asim-us-1884-1967/?pdf=3497> adresinden erişilmiştir